

KANT'TA BARIŞ DÜZENİ, DÜNYA VATANDAŞLIĞI VE ÖTEKİLER: MODERN KOZMOPOLİTİZM DÜŞÜNÇESİNİN TEMELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gönderilme Tarihi (Received Date) 28.12.2017
Kabul Tarihi (Accepted Date) 04.01.2018

Saim ŞALLI¹

Özet

Kozmopolitizmi felsefesinin temel bir bileşeni haline getiren Kant, bir evrensel insanlık düzeninin oluşumuna yönelik, kozmopolit içeriği ve hedefleri olan bir hukuk düzeni tasarlamıştır. Bu hukuki yapı, barış düzeni fikri şeklinde ortaya konulmuştur. Kant, dünya devletini hedeflememekle birlikte, milletler birliği temelinde bir düzeninin gerekliliğini savunmuştur. Sürecin son aşamasını oluşturan kozmopolit hukukun merkezinde, dünya vatandaşlığı hakkı bulunmaktadır. Ancak Kant, kozmopolit fikirlerine paralel olarak onunla çelişen önyargılı görüşlere sahiptir. Bu durum da onun evrenselci ve kozmopolit siyaset teorisinin tutarlılığının sorgulanmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: barış, Kant, akıl, kozmopolit hukuk, milletler birliği

ORDER OF PEACE, WORLD CITIZENSHIP AND OTHERS IN KANT: A STUDY ON THE FOUNDATIONS OF MODERN COSMOPOLITAN THOUGHT

Abstract

Cosmopolitanism is a component of Kant's philosophy. He designed a juridical order, with cosmopolitan content, for the genesis of universal human order. This juridical structure, has been placed as a peace order. Indeed, that Kant didn't purpose a world state, he advocates an order in base of union of nations. At the center of the cosmopolitan law, it is the last step of the process, stands world citizens' rights. But Kant, parallel to his cosmopolitan thoughts have prejudicial opinions that are contradict with them. This situation causes to be question the consistency of his universalist and cosmopolitan political theory.

Keywords: peace, Kant, reason, cosmopolitan law, union of nations

GİRİŞ

Alman filozof Immanuel Kant, küreselleşme sürecinin gelişip serpilmesiyle ivme kazanan kozmopolitizmin modern öncüllerinden biridir. Kant'ın kozmopolitizm düşüncesi, evrensellik anlayışının bir uzantısı olarak felsefesinde içkindir. Kant'ın kozmopolitizminin epistemolojik, etik ve siyasi olmak üzere üç boyuta sahip olduğu kabul edilir (Höffe, 2007). Bu çalışmada onun siyasi kozmopolit düşünceleri barış ve hukuk anlayışı bağlamında ele alınmıştır.

Kant, düşüncelerini belirli bir problematiğe bağlayarak geliştirmiştir. Burada da insan türüne mahsus olan antagonizmanın siyasi alanda ortaya çıkardığı sorunlara çözüm bulmak amacı vardır. Kant'a göre insan *toplumdışı toplumsal* bir varlık olduğu için bir taraftan düzene ihtiyaç duyarken, diğer taraftan kişisel çıkarlar doğrultusunda bu düzeni yıkıcı etkide bulunur. Kant'ın kozmopolitizm düşüncesi, doğrudan siyasî alandaki bu sorunla meşgul olur. Bireysel çıkarlara zarar gelmeden toplumsal bütünlüğe birarada yaşamayı sağlayacak kamusal kuralların ne olduğuyla ilgilenir. Bunun ilk veçhesini öncelikle ulus-devlet düzeyinde cumhuriyetçi bir rejimin teşekkül edilmesi gerektiği anlayışı oluşturur. İkincisi ise, devletlerin kendi aralarında barışçıl, fakat egemenliklerin tek bir mercide toplanmadığı esnek bir bütünleşmeye gitmeleridir. Nihayet üçüncüsü, bireysel düzeyde her kişiye tanınan, kendi topraklarının dışına zorla çıkarılanlara sığınma (varlığını sürdürmek için ülke değiştirme) ve farklı olanlara iletişim (bilim, din, ticaret, vs. gibi amaçlar doğrultusunda ilişki kurma) hakkıdır. Kant'ın felsefesinde bu hukukun tedrici kuruluşuna dair kozmopolit görüşlerin yanında, bunlarla çelişen farklı fikirler de vardır.

1. ULUSAL BARIŞ DÜZENİ

Kant'ın tarih felsefesinde ilerleme nosyonu, kozmopolit bir amaçla nihayetlenir. İlerlemenin nihaî varış yeri olan kozmopolit hukuk aşamasına ulaşmanın ilk şartı, her milletin önce kendi devletiyle evrensel hukuk düzenini kendi başına tesis etmesidir. Kant'a göre, beşerî ilerlemenin siyaset alanındaki tezahürü, hukuki ilerlemedir. Bu şekilde anlaşılan ilerleme siyasî, başka bir ifadeyle milli ve uluslararası alanda kanun yapma, içtihat ve hukukun uygulanmasının kurumsallaşması üzerinden tanımlanır

¹ Araştırma Görevlisi Doktor, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, saimsalli@gazi.edu.tr

(Budelacci, 2003:72). Burada devlete özel bir görev düşmektedir. Barışın garanti altına alınması ancak tarihi gelişimin zorunlu bir durağı olan devlet aygıtı ile mümkündür (Deggau, 1983:290).

Kant'a göre, insan doğal özellikleri itibariyle eksik bir varlıktır. Halbuki hayvanlar bir tür olarak doğa tarafından içinde buldukları hayat şartlarına karşı mükemmel bir uyumluluk içinde donatılmıştır. Buna mukabil insan türü sahip olduğu istidatları tarihî süreç içerisinde peyderpey ortaya çıkarmak zorundadır. İnsanın ilerlemesini sağlayan itici güç toplumdaki antagonizmadır. İnsana özgü bir karakteristik olan bu *toplumdışı toplumsallık* kontrol altına alınmazsa, çatışma olgusunun yoğunlaşarak sürmesi kaçınılmaz olur (Paulsen, 1924:352).

Barış ortamının sağlanması veya bir savaş hâli olan doğal hâlden kurtulmak için, herkesin hakkını temsil eden bir hukuk düzeninin kurulması mecburidir. Böyle bir hukuk düzenini tesis edecek olan da devlet kurumudur. Dolayısıyla her devlet ilk başta kendi içinde gerekli özgürlük ortamını sağlamalıdır ki, insanlık bir kader olarak yazılı olan kendi ilerlemesini gerçekleştirebilsin. İlerleme, esasında devlet hukuku, milletler hukuku ve dünya vatandaşlığı hukuku alanında bütün insanlar tarafından zorunlu olarak kaydedilecek gelişmelerdir. Doğanın garantisi altında gerçekleşecek olan bu gelişmelerin varacağı yer barış hâlidir (Kant, XI, 217).

Kant'a göre, devlet kurumu, insanlığın gelişimi açısından önemli ve dünya vatandaşlığı hukukuna giden sürecin ilk aşaması olmak yanında, birarada yaşamının getirdiği şartlar sebebiyle bir zorunluluk arz eder. Bu zorunluluğu ortaya çıkarıp insanın belirli bir tarih çizgisi üzerinde yürümesini sağlayan ve insanın iradesi dışında onun için kendi planları bulunan doğa olgusu, insanların birbirleriyle nifak içinde olmalarına neden olan tohumları atmışken, aynı zamanda kendi akıllarıyla bu durumdan kurtulmalarına vesile olacak barışma ve uzlaşma kabiliyetini de vermiştir (Kant, XII, 673-674). İnsanlar, doğanın kendilerine ektiği nifak tohumları sebebiyle, tarih içinde çeşitli savaflara maruz kalarak sürgünlere uğramışlar, bunun sonucunda da yeryüzünün en ücra köşelerine kadar yayılmışlardır (Kant, XI, 219-220). Eğer doğa insanlara bu tür bir özellik bahşetmeseydi, insanların birbirinden koparak, iklim şartları itibariyle hayatı idame ettirmenin çok zor olduğu bölgelere göç etmesi mümkün olmazdı.

Kant, savaşları, göçleri ve ayrışmaları insanların devlet kurmalarını zorunlu hâle getiren tarihî bir güç olarak değerlendirir (Kant, XI, 223). Çünkü bu farklılaşmaların sonucunda etnik ve kültürel anlamda birbirinden ayrı özellikler kazanmış milletlerin karşılıklı baskısı, henüz devletini kurmamış milletlerin kendi devletlerini kurmaya zorlayan itici bir güç olmuştur. Devletin kurulmasını ve kurulan devletin doğanın insan için biçtiği kadere göre cumhuriyete doğru evrim geçirmesini gerçekleştiren dışsal bir süreç vardır. Milletlerin devlet kurumu şeklinde örgütlenmeleri, diğer toplum sözleşme teorisyenlerinde görüldüğü üzere, sadece topluluğun kendi içinde meydana gelen çatışmaların ortaya çıkardığı bir durum değildir. Devlet içindeki çatışmalar, toplum sözleşmesini aklın ilkeleri doğrultusunda yapmayı gerektirir. Bu şekilde siyasî topluluğun sorunları, Kant tarafından varsayımsal bir sözleşmeye dayanılarak çözüme kavuşturulmak istenmektedir.

1.1. Esas Sözleşme

Kant, devletin kurulmasını zorunlu kılan dışsal bir baskıdan söz etmektedir. Bu zorunluluk, siyasî örgütlenmeyi teşvik eden ampirik bir sebep olarak önemlidir. Ancak bu, durumun bir yönünü ifade eder ve gerek milletin kendi içinde ortaya çıkan bir savaş hâli olan doğal hâlin ortadan kalkması hakkında, gerekse siyasî örgütlenmenin nasıl olması gerektiği hakkında herhangi bir ipucu vermez. Dışardan gelen zorlayıcı şartların yanında, milletin kendi içinde vuku bulan ve bir toplumsal sözleşme yoluyla devleti ortaya çıkaran uzlaşmazlıklar ve zıtlıklar vardır. Bu çatışma ortamından kurtulmanın çaresi, bireylerin egemenliği tek bir kişiye veya tek bir irade sergileyecek bir heyete devretmeleridir.

Kant'ta da yansıması bulunan Hobbes'un toplumsal sözleşme anlayışının iki amacı vardır. Bu amaçlardan ilki bireyleri yabancı saldırılara karşı korumak, ikincisi ise bireylerin birbirine karşı zarar vermesini önlemektir (Hobbes, 2001:129). Hobbes, dönemin İngiltere'sinde süregiden siyasî ve toplumsal karmaşadan etkilenerek, doğal hâli insanların birbirine karşı düşmanlık içinde olduğu bir durum olarak tanımlar. Bireyler bu durumdan çıkabilmek için, herkesin katıldığı bir sözleşme ile egemenlik yetkilerini tek bir iradede bütünleştirirler. Hobbes'un toplumsal sözleşme anlayışının odağında siyasî iktidarın egemenliğinin zorunluluğu ve meşruiyeti bulunur. Bu doğrultuda devlet olmanın gereği olarak hükümdarın tebaa karşısındaki konumu, aşırı otoriter yetkilerle güçlendirilir. Örneğin kanun koyma ve yargılamanın tek elde toplanmasının yanısıra, tebaanın hangi düşünceleri

öğrenebileceği tamamen hükümdarın tasarrufuna kalırken (Hobbes, 2001:134), hükümdarın egemenliğine tehdit olması muhtemel kişilere karşı tebaayı teyakkuza tutması da bir görev olarak kendisine yüklenir (Hobbes, 2001:237).

Kant'a göre siyasi topluluğun her üyesinin diğerine karşı zorlama hakları varken, bundan muaf olan sadece devlet başkanıdır; zira kendisine karşı herhangi bir zorlama hakkı olmayan, fakat kendisi zor kullanma yetkisine sahip olan yegane merci odur (Kant, XI, 146). Bu durumu savunurken, tebaa ile hükümdar arasındaki sınırları, belirgin bir şekilde öne çıkartır. Hobbes'ta da egemenin eylemlerinin tebaa tarafından eleştirilemez ve cezalandırılmaz olduğu (Hobbes, 2001:133) ilkeleri tarafından, konumu diğer siyasi topluluk üyelerinden farklılaştırılmış ve benzer bir şekilde üyelerinin üstünde bir mevki verilmişti. Fakat, Hobbes'un düşüncesinde hükümdarın toplum sözleşmesiyle kazandığı hak ve yetkiler, Kant'ın hükümdara ve onunla bağlantılı olarak tebaaya yüklediği anlamla örtüşmez. Kant, Hobbes'tan şu açılardan farklılaşır. Hobbes tarafından kabul edildiği gibi hükümdarın yanılmazlığı söz konusu olamaz, zira insan sahip olduğu *eğilimler* sebebiyle başlangıçta sadece kendi bireysel çıkarlarını gerçekleştirme peşindedir. Bundan siyasetçiler dolayısıyla hükümdarlar da masun değillerdir. Örneğin tarihte birçok defa görüldüğü gibi hükümdar kendi anlayışına göre milleti mutlu etmek istediğinde despota dönüşür ve böylece bir kötülük yapmış olur (Kant, XI, 159). Zira mutluluk kavramı, bireysel alanın dışına taşarak genelleştirilmeye çalışıldığında gerek ahlakta gerekse siyaset alanında kötülük üretir. Ayrıca hükümdarın yanılmazlığını ve herhangi bir konuda bilgisiz olamayacağını iddia etmek, onun insan üstü meziyetlere sahip olduğunu iddia etmekle aynı manaya geleceği için doğru değildir (Kant, XI, 161). Bu yüzden Kant, Hobbes'ta beliren ve hükümdarı eleştirmeyi yasaklayarak, ifade özgürlüğünü engelleyen tutumu kabul etmez. Kamu alanında hükümdarı eleştirebilmek, yurttaş olarak bireylerin sahip olduğu kendi görüşlerini açıklama yetkisi veya hakkıdır (Kant, XI, 161). *Yayın özgürlüğü*, tebaanın liberal düşünme imkanlarını sağlayarak halkın hukukunun tek koruyucusu haline gelir (Kant, XI, 161).

Kant'ta toplum sözleşmesi veya kendi tabiriyle aslî sözleşme, sadece siyasî topluluğu kurucu bir rol oynamaz (Niebling, 2005:135). Bir *ide* olarak toplum sözleşmesi, hukukî ilişkileri, aklın evrensel çıkarımlarına uygun olarak ve özgürlüğü esas alarak düzenleyen bir özellik taşır. Kant'a göre millet, kendisini devlet olarak inşa ettiği eylem olan aslî sözleşmeyle, başlangıçta kendi özgürlüğünden vazgeçer, ancak sonra bu topluluk kurulur kurulmaz tekrar özgürlüğüne kavuşur (Kant, VIII, 434). Doğadan gelen dışsal özgürlüğü feda etmiş gibi bir görüntü ortaya çıksa da, aslında burada henüz ham ve kontrolsüz olan özgürlüğün, kurallar altına girerek, daha olgun bir şekilde kendisini gerçekleştirecek bir çevreye dahil olduğu savunulur. Burada toplum sözleşmesi, egemenliğin kuruluşuna dair bir anlam içermekle beraber, asıl vurgu hukuk düzeninin kuruluşuna yöneliktir. Zira vatandaşın sözleşme aracılığıyla sorumluluğundan bahsedilmediği gibi, aksine devlet kuran anayasal eylemin hukukiliğinden söz edilir (Niebling, 2005:137). Genel olarak sözleşme, vatandaşlar için görevler üreten bir durum olarak ele alınmaz, çünkü sözleşmeyle birlikte esas itibarıyla egemenin haklarını sınırlandırarak, onun sürekli olarak hakimiyetinin hukuka uygunluğunu denetlemekle mükellef olduğu belirtilir (Niebling, 2005:139).

1.2. Cumhuriyetçi Anayasanın İlkeleri

Toplum sözleşmesiyle kurulan hukuk devletinde, vatandaşların tanınma biçiminin nasıl olduğu, başka bir ifadeyle hangi ilkeler bağlamında temel haklara sahip olduğu ortaya çıkar. Bir devletin kendi sınırları içindeki tanınma, o ülkenin vatandaşına birbiriyle bağlantılı bir şekilde üç alanda varlığını realize etme imkânı verir, dolayısıyla bir haklar sistemi getirir. Kant bunu, sadece hukukî durum açısından ele alınarak tanımlanan *sivil* durumun dayandığı a priori ilkeler olarak izah eder ve şu şekilde sıralar (Kant, XI, 145):

- “1) İnsan olarak müşterekliğin her üyesinin özgürlüğü.
- 2) Tebaa olarak kişinin diğer herkesle beraber eşitliği.
- 3) Vatandaş olarak bir topluluğun her üyesinin özerkliği.”

Bu üç madde, her *pozitif hukukî durumun* dayanması gereken ilkelere (Maus, 1994:237). Dolayısıyla vatandaşları nezdinde bu üç maddeyi gerçekleştirmemiş bir devletin adil olduğunu veya hukuk devleti olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu ilkelere dayalı olan cumhuriyetçi anayasa, bir

milletin esas sözleşme idesinden neşet eden hukukî kanun koyma gücünün yegâne meşru şeklidir (Kant, XI, 204).

Burada Kant'ın Platon'dan mülhem *ide* kavramını nasıl kullandığına ve transendental siyaset felsefesinin genel sistematığı açısından işgal ettiği yeri hatırlamak gerekmektedir. Kant, evrenselliğin temeli ve aynı zamanda bütün insanları kapsayacak kozmopolit ilkelerin kaynağı olarak, görüngüler dünyasının dışında yer alan aşkınsallığa yönelir ve aklın hükümran olduğu bu alemden genel geçer kurallar devşirir. Bu yüzden, her özgürlüğün bir başkasının özgürlüğüyle birarada bulunmasını mümkün kılan ve dolayısıyla kanunlarla sağlanabilecek en büyük beşerî özgürlüğü içeren anayasa olarak cumhuriyet (Kant, III, 323-324), pratik aklın bir idesi olarak ortaya çıkar (Langer, 1986:95). Kant'a göre bu saf cumhuriyet, başka bir ifadeyle *numen cumhuriyeti* var olan devlet yapılarının örnek alması gereken, ona göre kendilerini reforme etmeleri gereken bir ideal modeldir (Unruh, 1993:59).

Numen cumhuriyeti¹ modeli, bir ide olarak somut bilgi mahiyeti taşımaz, zira ampirik olarak herhangi bir karşılığı yoktur. Bu ide, *fenomen cumhuriyetinin* düzenlenmesinde temel kriter işlevi görür. Numen cumhuriyeti bir açıdan yukarıda söz edilen üç a priori ilkenin dayandığı ideal cumhuriyet olarak anlaşılabilir. Bu saf cumhuriyette, vatandaşların siyasî topluluk içindeki konumunu belirleyen üç temel ilke, akıl hukuku doğrultusunda düzenlenmiş hakları temsil eder. Fenomen cumhuriyetinde amaç vatandaşların özgürlük, eşitlik ve özerklik özelliklerine sahip olmasını sağlamaktır. Devletin monarşiden cumhuriyete doğru yeniden düzenlenmesinde, mümkün olduğunca bu ilkelere uygun bir vatandaşlık sisteminin kurulması hedeflenmelidir.

Bu ilkelerin birincisi doğrudan özgürlük ile ilgilidir ve burada içsel özgürlük ile dışsal özgürlüğün sınırları belirgin bir şekilde çizilerek, hukukun konusu olarak sadece dışsal özgürlük ele alınır (Kant, XI, 145). İnsan bir toplumda yaşarken çeşitli haklara sahip olmalıdır, ki bunun en başında kendi mutluluk anlayışını kendisinin belirlemesi hakkı gelir. Bu hakka göre kişi hayatını, kendi mutluluk anlayışına göre yaşayabilmelidir. Dolayısıyla bir kişiyi dışardan başka bir güç, kendi tarzında mutlu olmaya zorlayamaz. Bir hükümet, vatandaşlarını kendi hayatları konusunda karar verirken reşit kişiler olarak tanımalıdır. Zira doğuştan gelen özgürlüğü nedeniyle insanın temel niteliğini, *kendi kendisinin efendisi* olması oluşturur (Kant, VIII, 345). Kant, kendisi hakkında neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilmeyen ve bu yüzden başkalarının yönlendirmesine muhtaç olan insan kavramını, özel nedenler dışında kabul etmez. Devlet böyle bir gayeyle vatandaşları adına onun iyiliğini belirlemeye kalktığında despotizme doğru yol alır. Burada çağdaş siyaset teorisinde de tartışılan *iyi* kavramıyla *hak* kavramı arasında yapılan ayırım belirir. Kant, bireylerin ahlaki alanına hiçbir şekilde müdahale edilmemesi taraftarıdır. Bu anlamda bireylerin ahlaki özerkliğinin tanınması, birarada yaşamının vazgeçilmez kurallarından bir tanesidir.

İkinci ilkede tebaa olarak tanınan bireyler, ki hepsi siyasî topluluğun birer üyesidir, kendi aralarında zora dayalı emredici ve yasaklayıcı hukuk kurallarına aynı derecede tâbidirler (Kant, XI, 146-149). Bu kamusal hukuk kurallarından başka hiçbir şey, bir kişiyi istemediği davranışa zorlayamaz. Burada vatandaşlar arasında eşitlik bulunur, ancak bir istisna vardır o da devlet başkanının durumudur. Siyasî örgütlenmenin özelliği gereği zorlayıcı salahiyyete sahip tek merci başkandır. Çünkü Kant'a göre devlet başkanı siyasî topluluğun üyesi değil, aksine onun yaratıcısı veya koruyucusudur.

Üçüncü ilkede değinilen vatandaşın bir siyasî topluluk içinde *kendi kendine yeterli* olmasının anlamı şudur. Birey, devlet içinde vuku bulan yasama faaliyetlerinin ortak belirleyicisi konumundadır (Kant, XI, 150). Antik demokrasilerde olduğu gibi bunu doğrudan seçimle, yani halkoylaması (plebisit) ile değil, temsilcileri aracılığıyla yapacak olsa da, sonuç itibarıyla yasama sürecinin aslı ortaklarındandır. Kanun koyuculuk, Kant'ın özgür ve akli bir varlığa atfettiği temel özelliklerden birisidir. Bireysel ve ahlaki düzeyde bunu *özerk* kavramıyla ifade eder. Bunun hukuk alanındaki tanımlanmış hâli, ahlak alanından farklı olarak herkesi kapsadığından, zorunlu olarak herkesin iradesini içermelidir. Zira burada alınacak olan kurallar, herkes için eşit derecede uygulanacak ve hukuka aykırı

¹ Kant, *respublica noumenon* ve *respublica phaenomenon* kavramlarını sadece iki yerde kullanır. Bu kavramları ilk olarak **Fakültelerin Kavgası**'nda (WW, Cilt XI, s. 364) ve **El Yazmaları: Ahlak Felsefesi, Hukuk Felsefesi ve Din Felsefesi** adlı ölümünden sonra yayınlanan taslak metinlerde (bkz. Gesammelte Werke, Cilt XIX, Akademie-Ausgabe, de Gruyter, Berlin, 1971, s. 609-610) ayrıntıyla girmeden açıklar.

davranış ve eylemler cezalandırılacaktır. Hukuk alanında kanunların gerektiğinde zora dayalı olarak uygulanması söz konusudur ve bu nedenle hiç kimse onaylamadığı bir kural için cezalandırılmamalıdır.

1.3. Evrensel Hukukun Mahiyeti

Kant doğruluğun nihaî kaynağını evrensel olmasında aradığı için, hukuk da bu temel öncüllere göre kodifiye edilir. Burada geçerli olan yine pratik aklın çıkarımlarıdır. Hukuk, aynı zamanda Kant'ın genel öğretileriyle tutarlı bir şekilde, siyasî olanın ilkeleştirildiği ve kanunlaştırıldığı alandır. Hukuk bütün tecrübe şartlarından soyutlanmış a priori olarak verili ilkeler olarak belirlenirken, siyaset bu ilkeleri tecrübî olaylar üzerine uygulayacak olan hukuk yönetimi mekanizmasıdır (Kant, VIII, 641-642). Kant bu şekilde siyaseti hukukun altında düzenleyerek, siyaseti hukuka bağımlı bir alan olarak ele alır (Cavallar, 1992:77). Bu yönüyle siyaset, sadece uygulayıcı konumuna gelir ve dolayısıyla hukuk alanında var olan ilkeleri bir beşerî düzene çevirme işlevi yüklenir. Bu yönüyle hukuk teoriye, siyaset de pratiğe karşılık gelmek üzere aynı olgunun iki veçhesini oluşturur. Kant'a göre hukuk şu şekilde tarif edilir (Kant, VIII, 337):

“Hukuk, bir kimsenin *seçiminin*² bir başkasının seçimiyle, özgürlüğün genel kanunlarına göre, biraraya gelebilmesini sağlayan şartların toplamıdır.”

Burada dışsal özgürlük garantiye alınır, ki hukukun en temel varlık sebebi de budur. Seçimlerin, daha doğrusu her bireyin sahip olduğu özgürlüğün aynı anda birarada yaşayabilmesini düzenleyen hukuk fikrine, Kant'ın ilk eleştirisinde rastlamak mümkündür (Kant, III, 323-324). Kant, bu zaruri düşüncenin sadece devlet anayasası meydana getirilirken değil, aksine hangi alanda olursa olsun herhangi bir kanun yapılırken gözetilmesi gerektiğini belirtir.

Kant'a göre hukuk kavramı, kendisiyle bir yükümlülük doğrultusunda ilişkili olmak bakımından şu üç durumu içerir. Hukuk, ilk başta eylemleri birbirleri üzerinde etkide bulunan şahısların karşılıklı olarak dışsal ilişkilerini düzenler (Kant, VIII, 337). Bunun mantığı şudur: İnsanlar aynı dış dünyada yaşadıklarından ötürü sınırlı bir mekânda yaşarlar ve bu yüzden eylemlerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesini engelleyemezler (Cavallar, 1992:59). Burada hukukun tamamen ampirik bir zorunluluktan yola çıktığı görülür. Bu zorunluluk insanların *birarada varoluşunun* devletsel, uluslararası ve kozmopolit hukuk olmak üzere üç düzlemde düzenlenmesine yol açar (Cavallar, 1992:59). Kant'ın ele aldığı ikinci karakteristiğe göre, hukuk, bir kişinin *seçiminin* başkasının *dileğiyle* [Wunsch] ilişkisini içermediği gibi, aksine sadece başkasının seçimiyle olan ilişkisi anlamına gelir (Kant, VIII, 337). Bu yüzden bir kişinin eylemlerinin bir başkasının dileğine etkisi, hukuk açısından tamamen önemsizdir. Zira hem seçim hem de dilek, beşerî arzulama yeteneğinin aktif hale gelmesi olmakla birlikte, her ikisi birbirinden arzulanan şeyi kendi güçleriyle elde edip etmeme açısından ayrıştıkları için seçim eyleme muktedirken, dilek muktedir değildir (Kersting, 1984:4). Üçüncü olarak seçimin karşılıklı ilişkisinde, kişinin amaçları, dolayısıyla seçimin içeriği temel alınmaz, çünkü aynı ikinci özellikte olduğu gibi, burada da *zihnin* içsel fiilleri söz konusudur (Ludwig, 1988:93). Eylemlerin hangi amaçlarla yapıldığı başkalarını ilgilendirmez, zira hukuk düzeninde önemli olan, birisinin özgürlüğüyle bir başkasının özgürlüğünün genel kanunlara göre uyum içinde olup olmamasıdır. Eylemin kendisi, yani dışsallığı veya formel yapısı hukuka uygun olduktan sonra içeriğinin iyi, faydalı, vs. olup olmadığı, sadece eylemi yapan kişiyi bağlar.

1.4. Dışsal Özgürlük

İçsel özgürlük, ahlaki şahsiyet ve özne anlamında insanın Kant'ın *eğilim* dediği saiklerin, daha açık ifade etmek gerekirse deneyim dünyasına ait arzuların esiri olmaması; bu anlamda pratik aklın ilkelerine ve görev ahlakına tam riayet ederek davranmasıdır. Doğrudan hukukla ilgili bir terim olarak dışsal özgürlük ise, kişilerin kendi mutluluk anlayışlarını kendilerinin belirlemesi ve buna dışardan herhangi bir müdahalenin olmaması demektir (Kant, XI, 145). Hiçbir kişi başka bir kişiyi belirli mutluluk anlayışı doğrultusunda yaşamaya zorlamamalıdır. Dışsal özgürlüğe sahip kişi, mevcut hukuka uymakla mükelleftir. Hukuk, kişinin özgürlüğünü koruduğu müddetçe meşrudur. Dışsal özgürlük, henüz kozmopolit hukuk düzeyinde bütünüyle korunmasa da, kişinin insan olmasından kaynaklanan haklarından. Bu hakkın, kozmopolit düzeyde korunması için uluslararası sözleşmelerin yapılması ve

² Kant'ın burada *Willkür* kavramını kullanır. Türkçe'de bu kavram *keyfilik*, *ihhtiyar* gibi anlamlara sahip olmakla beraber, bağlamı dikkate alındığında *seçim* kavramının daha isabetli olacağını düşündük.

buna uygun olarak da yaptırımların bulunması gerekir. Kant, dışsal özgürlüğün kozmopolit hukuk içinde düzenlenmesi konusunda bir başlangıç yapmış olsa da, onu tarihsel-toplumsal şartları gözeterek ulus-devlet düzenlemesine bırakmıştır.

Kant'ta ifadesini bulan ve Kıta Avrupası'ndaki anayasa modeli düşüncesinde yer edinen halk egemenliğiyle özgürlük hakları arasındaki bağın herhangi bir çelişki taşımadığı ve özgürlük haklarının ancak bu bağlantı içinde çok işlevli bir etki gösterebildiği vurgulanır (Maus, 1994:238). Bu şekilde devlet aygıtının sivil özgürlük alanına müdahalesi sınırlandırılırken, vatandaşların devletin eylemlerine müdahalede bulunma veya katılma imkânına süreklilik kazandırılmış olur. Bunun iki yolla gerçekleştiği söylenebilir. Bu, öncelikle demokratik olarak düzenlenmiş yasama sürecine kurumsal hâle getirilmiş katılım haklarıyla; sonra kamusal alanın dışında tutulan ve özgürlük alanı sınırları içinde kurumsallaştırılmamış, bireylerin kendisi tarafından tanımlanan temel hakların kullanılmasıyla gerçekleşir (Maus, 1994:238).

Kant'ın yaşadığı dönemde, özgürlükler konusunda gelişmeler tedricen başlamış olmasına rağmen, hâlâ ciddi önyargı ve endişeler bulunur. Hukuk alanındaki dışsal özgürlüğün somut olarak yürürlüğe girebilmesi için yöneticiler ve aydınlar ikna olmamışlardır. Bunun önemli nedenlerinden biri, yöneticilerin ve aydınların tüm vatandaşları otonom, yani ahlaki alanda kendi kanunlarını kendisi koyan varlıklar (Maus, 1994:124) olarak tanınamalarıdır. Kant, özgürlük konusunda halkın yeterli olmadığı endişesini taşıyanları ve ayrıca bireyleri otonom birimler olarak görmeyenleri şöyle eleştirir (Kant, VIII, 862-863):

“Şu ifadeyi (...) hiç benimsemediğimi itiraf etmeliyim: Belirli bir halk (...) özgürlük için olgun değildir; mülk sahibine bağımlı olan serfler özgürlük için henüz olgun değildirler ve bununla birlikte bütün insanlar inanç özgürlüğü için henüz olgun değildirler. Fakat böyle bir şarttan sonra özgürlük hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Çünkü özgürlüğe kavuşmadan olgunlaşmak, yani şarta uygun hale gelmek mümkün olamaz. Elbette ilk denemeler ham olacaktır, hatta zahmetli ve tehlikeli durumlar arz edecektir. Zira [halk veya bireyler] daha önceden başkalarının emri ve bakımı altında idi. Ne var ki aklın olgunlaşması, ancak kişinin kendi çabasıyla mümkündür.”

1.5. Cumhuriyetçi Düzen

Kant'a göre, temel bir beşerî kurum olarak siyasî topluluk için en doğru rejim biçimi cumhuriyettir. Kant, her ne kadar kozmopolit fikirleri benimsemiş olsa da, onun kozmopolitizminde günümüzde ulus-devlet terimiyle ifade edilen milletlerden oluşan egemen devletler yadsınmaz. Hatta o bunları beşerî ilerlemenin doruk noktasını teşkil eden hukuk açısından bir ön ve zorunlu aşama olarak kabul eder. Bu açıdan her devlete kendi içinde bu minvalde düzenleme yapma görevi düşer. Kant, millî egemenliklerin kalkması gerektiği gibi bir düşünce içinde değildir. Aksine egemenlikler olmazsa bunu gerçekleştirecek özneler ortadan kalkar. Kant, devletleri toplum sözleşmesindeki bireyler gibi sorumlu ve hak sahibi entiteler olarak telakki eder. Fakat bunun olabilmesi için devletlerin cumhuriyet olması gerekir. Bireysel açıdan kişinin rasyonel bir varlık veya reşit kabul edilmesi onun ahlaki bir şahsiyet olmasına bağlıdır. Fakat bir devletin reşit olabilmesinin şartı ise onun cumhuriyet olmasıyla ilgilidir. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Taslak* risalesinde nihaî maddelerin birincisini devletlerin cumhuriyetçi olması gerektiği ilkesinin oluşturmasını, ilerleme sürecinde insanlığın olgunlaşması bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Kant'ın cumhuriyet anlayışı, temsili demokrasiye benzer özellikler taşıdığı savunulsa da, onun demokrasiyle ilgili olumsuz tanımlamalarda bulunduğu bilinmektedir. Kant'a göre devletler *hakimiyet biçimlerine* göre otokrasi, aristokrasi ve demokrasi üzere üçe ayrılırlar. Fakat devletler *yönetim biçimlerine* göre ya cumhuriyetçi ya da despotiktirler (Kant, XI, 206). Kant'a göre demokrasi zorunlu olarak despotizmdir, çünkü bu yönetim biçiminde yürütme, yasama ve yargı tek bir elde toplanır (Kant, XI, 207). Kant'ın demokrasiyi eleştirirken doğrudan demokrasiyi eleştirdiğini göz önünde bulundurmak gerektiği öne sürülebilir. Çünkü Kant'ın savunduğu kuvvetler ayrılığı ilkesinin modern temsili demokrasilerin niteliklerinden biri olduğu vurgulanır. Kuvvetler ayrılığı konusunda Kant'ın tavrı nettir. Bilindiği üzere Avrupa'da uzun süre hukuk, kralın koyduğu kanunlarla aynı anlama geliyordu. Kralın kendi danışman kadrosu bulunmasına rağmen, herhangi bir davranış kodunun kanunlaşabilmesi için tek hâkim olan kendisinin buyruğu yeterliydi. Bu durum Kant'ın hukukunu inşa ederken göz önünde

bulundurduğu problem noktalarından biridir. Montesquieu gibi Kant da bu sorunu aşmak için kuvvetler ayrılığı ilkesinin gerekliliğine inanır. Örneğin II. Friedrich gibi aydınlanmış bir hükümdar veya *filozof-kral* olsa da, bütün kuvvetlerin tek bir kişide toplanması, evrensel kanunlara ters düştüğü için aklı değildir.

Evrenselci ilkeler konusunda aşırı hassasiyetine rağmen Kant, vatandaşlık statüsüne toplumun bütün kesimlerini dahil etmekten kaçındığı için eleştirilmektedir. Kant, cumhuriyetçi bir düzende kadınların ve işgücünü satarak geçinen kesimlerin *pasif* de olsalar vatandaşlar olduğunu kabul etmekle birlikte, onların haklarını doğrudan savunmaz ve gündeme getirmez. II. Friedrich'in tahtta bulunduğu süre boyunca, onun despotik uygulamalarını eleştiren açık bir değerlendirmede bulunmadığı gibi, serflikten dolayı adeta köleleştirilen insanların veya örfî ve dinî gelenekten dolayı mağdur edilen kadın cinsiyetinin uğradığı haksızlıklarla ilgili kayda değer açıklamalar yapmamıştır.

Kant'a yönelik bir başka eleştiri, onun özgürlük konusundaki fikirleriyle siyasi duruşunun tezat teşkil ettiğidir. Kuvvetlerin tek bir kişide toplandığı bir rejimin tipik temsilcisi olan II. Friedrich'in, siyasi özgürlükleri bilinçli bir şekilde dışarda bırakarak, sadece din özgürlüğüne müsaade etmesini, şartlar gereği yeterli bulan Kant'ın entelektüeller nezdinde kınanması kaçınılmaz olur. Bir zamanlar öğrencisi, sonra muarızı olan Johann Gottfried Herder ve daimi dostu olan Johann Georg Hamann, Kant'ı bu konuda yeterince açık ve tutarlı bir tutum sergilemediği için hatalı bulurlar. Dönemin önde gelen şairlerinden Gotthold Ephraim Lessing, bir mektubunda siyasi özgürlüklerin yetersizliğini ve üstelik buna karşı sessiz kalınmasını şöyle eleştirmiştir (akt. Kühn, 2007: 346):

“Berlin'in özgürlüğü sadece din özgürlüğüne (...) indirgenmiş durumdadır. Şimdi aynen Fransa ve Danimarka'da olduğu gibi, birisi çıkıp Berlin'de tebaanın hakları için, sömürü ve despotizme karşı sesini yükseltse; o zaman bugüne kadar Avrupa'nın en köleci devletinin kim olduğunu görmüş olacaksınız.”

2. ULUSLARARASI BARIŞ DÜZENİ

Kant, uluslararası hukuk düzenini, insanların içinde vatandaşlık haklarına sahip bireyler olarak yaşadığı bir *polis* olarak görmediği gibi, aksine sadece devletler hukukunun uygulandığı alan olarak görür (Kleingeld, 1998:336). Kant, devletler hukukunu başlangıçta sadece Avrupalı devletler için düşünmüştür. Ancak uluslararası hukuk alanında çıkarsadığı evrensel ilkelerin Batı dışındakiler de dahil olmak üzere bütün milletleri kapsadığını savunur. Kant'a göre, kendisi tecrübeye dayalı bir olaya hukuk alanındaki kategorik buyruk doğrultusunda cevap bulduğu, bir anlamda pratik akıl yoluyla sentetik a priori teorem ortaya koyduğu için evrensel bir çıkarımda bulunmuş olmaktadır. Bu evrensellik kozmopolitizmle bağlantılıdır. Amaç, beşerî ilerleme içinde hukukî mükemmelliğe ulaşmaktır. Ancak böyle bir ortamda insanlık sahip olduğu istidatları son noktasına kadar geliştirebilir. *Siyasî topluluk* olarak insanlık antropolojik, tarihî, kültürel, vs. sebeplerle birbirinden farklılaşarak uzaklaşmıştır. Ayrıca aklın yetkin bir şekilde kullanılamaması ve yönetim alanında cumhuriyetçi anayasal bir düzenin olmaması, devletler arasındaki savaşların şiddetlenerek devam etmesine yol açar. Uluslararası hukukun görevi, bu antagonizmaya bir son vermek, bu sebeple farklılığı bu alanda da gidererek, ortak biraradalık önündeki engelleri kaldırmaktır.

2.1. Devletler Arasındaki Çatışma

Gerek Kant'tan önce gerekse onun yaşadığı dönemde dinî, mezhepsel ve siyasi savaşlar, milletler arasında insanî felaketlere yol açmıştır. Bu nedenle bir kozmopolit olarak Kant'ın en önemli meselelerinden biri, insanlar arasındaki çatışmaları ortadan kaldıracak hukuki ilkelere ulaşmaktır. Kant, devletler hukukunu kullanarak savaş olgusunu başlangıçta kontrol altına alıp sonra da tamamen ortadan kaldıracak barış düzeninin ilkelerini belirlemeyi hedeflemiştir. Her ne kadar ilkesel olarak savaşı beşerî bir çözüm aracı olarak kabul etmese de, devletlerin doğal halinde bir devletin başka bir devlet tarafından haksızlığa uğradığında ve ayrıca bir devlet silahlı güçle tehdit edildiğinde savaş hakkının bulunduğunu belirtmiştir (Kant, VIII, 469). Adil savaşın bu anlamda savunma savaşı ve bir devletin fetihlerle güçlenip büyük bir güç haline gelerek küçük devletleri tehdit etmesi karşısında meşru olduğunu vurgulayarak, *savaş için hukuk* (veya savaşma hakkı) anlayışını savunmuştur. Kant (AA, XV, 634), “devletler hukuku açısından baktığımızda henüz barbarız” diyerek, sadece içinde yaşadığı devletler düzenini eleştirmekle kalmaz, ayrıca doğrudan savaşları da onaylamadığını gösterir. Ancak barbarlık veya doğa halinde hukuk olmadığı için her devletin kendi varlığını kendisinin korumasını meşru kabul eder. Bu şartlar altında bir

devlet, açığa çıkan iradesiyle milletler arasında barışı imkansızlaştıran ve bunun yerine doğal hali ebedileştiren genel bir kurala dönüştürülen bir maksimi barındırıyorsa, haksız düşmandır (Kant, VIII, 473). Böyle bir ortamda adil olmayan bir düşman kavramı, malum olanı tekrarlamaktan ibarettir, zira doğal hal kendi başına adaletsizlik durumudur. Haklı bir düşman ise, karşı koymakla ona adaletsizlik yapmış olacağı taraftır ki, bu da o zaman benim düşmanım olmayacaktır (Kant, VIII, 474).

Öte yandan *savaş içinde hukuka* göre, savaş öyle ilkelere uygun olarak yapılmalıdır ki, bu doğal halden çıktıktan sonra hukukî duruma geçilebilecek şartlar yok edilmemiş olsun (Kant, VIII, 470). Bu özellik *Ebedî Barış*'ın başlangıç şartlarından olan 6. maddede bir kez daha ön plana çıkarılır. Milletler arasında değişmez nitelik kazanması, muhtemel nefret ve kin duygularını engellemek için savaşların cezalandırıcı, yok edici ve köleleştirici bir şekilde yapılmaması gerekir. Savaş hukukunun son bölümünü *savaş sonrası hukuk* oluşturur. Kant'a göre, burada galip devlet mağlup devlete karşı şartları belirlerken, yine hep üzerinde durduğu gibi sonradan barışı imkansız kılacak isteklerde bulunmamalı ve bazı önemli kurallara riayet etmelidir. Örneğin savaşın maliyetini mağlup devlete yüklememeli, fethedilen ülkenin insanları sivil özgürlüklerini kaybetmemeli ve iç işlerinde otonom olarak kendini yönetmeye devam etmelidir (Kant, VIII, 472). Kant, bu durumu milletler arasında gerçekleşecek olan barışın başlangıç şartlarını anlattığı *Ebedî Barış*'ta daha ayrıntılı ele alır. Esas olan, devletler arasında süregiden bu savaş haline bir an önce son vermektir.

2.2. Uluslararası Barışın Başlangıç Şartları

Kant, devletler arasında çatışmaya sebep olması muhtemel maddelerin ne olduğunu tespit ederek, kalıcı bir barış süreci için bunlardan kaçınmak gerektiğini belirtmiştir. Bu maddelerin sadece Fransa ile Prusya arasında 1795'te imzalanan *Basel Barışı* bağlamında veya daha genel olarak sadece Avrupa devletleri arasında ihdas edilmesi gereken hukuk ilkeleri olarak ele alınmaması gerektiği, Kant'ın evrenselci hukuk ve siyaset felsefesinden çıkartılabilir. Ortaya konulan bu maddeleri siyasi barışın ve kozmopolit düzene giden sürecin evrensel başlangıç ilkeleri olarak varsaymak gerekmektedir.

Kant'a göre, bir barış anlaşması yapıldığında, o anlaşmanın içinde, daha sonra savaşa sebep olacak gizli bir maddenin bulunmaması gerekir (Kant, XI, 196). Onun buradaki çıkış noktası devletler arasındaki çatışmaların ilelebet sona ermesi gerektiği düşüncesine dayanır. Dolayısıyla herhangi bir şekilde bu idealin gerçekleşmesini kesintiye uğratacak muhtemel tehlikeler en başından ortadan kaldırılmalıdır. Kant burada açıklık (aleniyet) ilkesini siyasetin temel ölçütlerinden biri hâline getirir. Bugün uluslararası hukukun yanısıra demokratik hukuk devletlerinin de olmazsa olmaz şartlarından olan açıklık ilkesine, Kant'ın dikkat çekmesi önemlidir.

Kant'a göre, devletler ya da devlet topraklarının bir kısmı bir meta gibi bir başka devlet tarafından satın alınmamalı, değiş-tokuş yapılmamalı veya hediye edilmemelidir (Kant, XI, 196). Uzun yüzyıllar monarşilerin hâkim olduğu Avrupa'nın siyasi yapısı ele alındığında, bundan Kant'ın kralların devleti kendi mülkleri olarak görmelerini eleştirdiği anlaşılır. Toplumsal sözleşme düşüncesine uygun olarak Kant, devletin bir mülk olmadığını savunur. Zira ona göre devlet, hukuk kuralları altında yaşayan bir grup insandan müteşekkil bir birliktir (Kant, VIII, 431). Burada insan kavramının kullanılması önemlidir, çünkü insanlar özgür olmak özelliği bakımından tebaa değildirler. Kendi kararlarını kendileri almak konusunda ehliyet sahibi reşit kişilerdir. İnsanlar bir toplumsal sözleşmeye taraf olarak devletin kuruluşunu onamışlardır. Böylece kendileri de, yani teker teker her birey de, bu devlet organizmasının bir parçası olmuştur. Dolayısıyla devleti kuranlar ve oluşturanlar, sözleşmeye taraf olan herkestir. Bu yüzden devletin kendisi, toplumsal sözleşmeyle kurulan topluluğun entite kazanmış hâlidir.

Kant'a göre tedricen gerçekleşecek bir değişim sürecinde devletler ordu birliklerini tasfiye etmelidirler (Kant, XI, 197). Kant, burada kategorik buyruğu dolaylı olarak uygulamaya sokar ve ordu bulundurma doğrudan başka devletleri tahrik edici bir işlevi olduğuna dikkat çeker. Zira siz herhangi bir davranışta bulunmayı kendinize lâyük görürseniz, aynı şekilde başkaları da o davranışı kendine lâyük görür. Kategorik buyruk doğrultusunda, öyle bir şekilde eylemde bulunmak gerekir ki, o eylem sadece onu yapan için değil herkes için geçerli olsun (Kant, VII, 51). Burada bir devletin savaşmak için hazır ordulara sahip olması, aynı hakkı başka devletler için de meşrulaştırır. Böyle bir durum barışın sağlanmasına katkıda bulunmayacak, tersine savaşmak için bekleyen bir ordu, başkalarının nazarında tehdit kabul edilecektir. Bu yüzden Kant'a göre, ordu ancak ülke savunması durumunda toplanmalıdır.

Zaten ordular, insanlık nezdinde hukukunun gelişip yerleşmesiyle birlikte zamanla tamamen gereksiz hâle gelecektir.

Ekonomik ilişkiler düzleminde de sürekli barış durumunun sağlanmasına yönelik çözümler üreten Kant, devletlerin hangi amaçla olursa olsun borçlanmasına karşı çıkar (Kant, XI, 198). Borçluluk, kişisel ilişkilerde olduğu gibi devletler arasındaki ilişkilerde de güç dengelerini etkilemektedir. Kant kendi dönemindeki borçlanmayı kredi sistemi olarak tanımlayarak, bunun siyasi güçlerin çekişmesini artıracığını ve kredi veren ülkenin, alan ülkeyi zamanla sömüreceğini veya baskı altında tutarak savaflara sebep olacağını belirtir. İşte bu sebeplerle uluslararası kredi sistemini veya dış borçlanmayı ülkeler arasındaki ilişkileri ve dolayısıyla barışı zedeleyeceği için reddeder.

Bireyleri eşit kişiler olarak tanıyan Kant cumhuriyetçi devletlerin de eşit olduğunu varsaydığı için, bir devletin başka bir devlete şiddet içerikli müdahalesini reddeder (Kant, XI, 199). Burada da yine toplumsal sözleşme esasına dayalı olarak devletler, otonom birimler olarak benimsenir. Bu sebeple hangi gerekçeyle olursa olsun dışarıdan yapılan müdahaleler, devlet olarak kurumsallaşmış vatandaşlar topluluğunun iradesini tanımamak anlamına gelir. Ayrıca bu durum devletler dengesini bozucu bir etki oluşturur. Çünkü bu, milletin bağımsızlığını ve devletin egemenliğini tanımamak olduğu için tedirginlik meydana getirir. Eğer egemenliklere saygı esasına dayalı karşılıklı olarak iç işlerine karışmama ilkesi, uluslararası hukuk kuralı olarak bütün devletler tarafından benimsenmezse, en ufak bir iç karışıklıkta diğer devlet veya devletlerin müdahalesinden emin olmanın imkânı kalmaz.

Bir savaş durumunda devletler veya yöneticiler savaş sonrası düşünmeli, barışın tesisini olumsuz yönde etkileyecek suikast düzenlemek, yerli halkları isyana teşvik etmek gibi faaliyetlerde bulunmamalıdır (Kant, XI, 200). Kant, savaş ihtimalinin bu şartlar altında tamamen ortadan kalkmayabileceğini göz önünde bulundurarak, eğer her şeye rağmen savaş olursa, bunun da belirli ilkeler ve kısıtlamalar altında gerçekleşmesi gerektiğini vurgular. Zira bu şekilde bir düzenleme yapılmazsa, başlatılan savaşların yok etme veya toplu kıyım ile sonuçlanmasının önüne geçmek zorlaşır.

2.3. Milletler Birliği

Kant'ın milletler birliği veya federasyonu tasarısı, akıl ve tarih felsefesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu yüzden *Şu Özdeyiş Hakkında: Bu Teoride Doğru Olabilir Fakat Pratikte İşe Yaramaz* (1793) adlı eserinin üçüncü bölümünde Moses Mendelssohn'un insanlığın geleceğine dair statik ve pesimist yaklaşımını eleştirirken, kendisi ilerleme düşüncesiyle paralel bir milletler birliği haklılaştırması yapar. Çünkü Kant'ın aksine Mendelssohn'a göre tarihin bütün periyodlarında insanlık yaklaşık olarak aynı ahlaki aşamadaydı ve aynı din ve din dışı ölçülere, ayrıca aynı fazilet ve ahlaksızlığa, aynı mutluluk ve sefaletle sahip idi (Kant, XI, 166).

Kant, *dünya cumhuriyetini* bir ide olarak benimsemesine karşın (Kant, XI, 213), mevcut şartlar itibarıyla pragmatik karşılığı olan *milletler birliği* üzerinde durur. Dünya cumhuriyetinin yol açabileceği sıkıntıların farkında olduğu için, böyle kapsamlı bir projeyi insanlığın tarihsel-toplumsal konumu sebebiyle uygulanamaz bulur. Fakat milletler birliği, milletlerin istemeden de olsa gerçekleştirilmesi gereken asgarî insanî hukuk düzenini temsil eder. Kant'a göre doğa, insanı belirli davranışları yapmaya zorlar. Doğa istesek de istemesek belirli bir eyleme yönlendirir ve bu durum zordan bağımsız olan pratik aklın bizim için bir görev ortaya koymasından farklıdır (Kant, XI, 223).

Kant, milletler birliği kavramını da toplumsal sözleşme çerçevesinde ele almaya devam eder. Devletler olarak milletler, bireysel insanlar gibi düşünülebilir (Kant, XI, 208). Bu devletler, bireylerin yaşamış olduğu doğal hâl gibi bir vaziyet içinde bulunurlar. Bu doğal hâlde devletler arasında herkesin iştirak ettiği ve tâbi olduğu hukuk kuralları mevcut değildir. Bu yüzden devletler arasında sürekli savaşlar çıkar. Bu durum, uluslararası ortak hukuk kuralları ihdas edilmediği sürece devam edecektir. Bu yüzden devletlerin kendi iradeleriyle sivil anayasalara benzer şekilde bir anayasa çerçevesinde milletler birliği kurmaları gerekir (Kant, XI, 209). Fakat bu milletler birliği, hiçbir şekilde *milletler devleti* olmamalıdır. Zira devlet örgütlenmesi kendi içinde doğal olarak bir üstü (kanun koyucu) ve bir altı (tebaa, yani halk) gerektirdiğinden, bu da devletleri tebaa statüsüne indirip, egemenlikleri sekteye uğratacağından kabul edilebilir değildir (Kant, XI, 209).

Kant devletler arası ilişkilerde savaşı meşru bir vasıta sayan veya başka bir ifadeyle savaşı devletler hukuku içinde kodlayan anlayışları benimsemeyi (Kant, XI, 211). Devletlerin kendi aralarında

savaştan sonra barış antlaşması imzalamaları, devletler arasında süregiden savaş hâlini ortadan kaldırmaya yetmez. Zira burada, devletler arasında genel barışı sağlayacak olan aklın emrettiği hukuk kurallarına göre değil, savaş sonucunda ortaya çıkan şartlara göre bir barış antlaşması imzalanır. Bu durum savaşa belki son verebilir, fakat bundan sonra çıkacak savaşlara bir gerekçe oluşturabilir. Burada Kant'ın bir kuralın kalıcı ve geçerli olması için aradığı özellik, yine evrensel olmasında düğümleniyor. Evrensellik ise, herkes için geçerli olma iddiasıyla ortaya çıkan bir ilkeye herkesin dahil olmasıyla mümkün olur. Çünkü Kant, bütün devletleri kapsamadan, sadece birkaç devlet arasında yapılan ve belirli olaylarla sınırlanmış bir antlaşmanın evrensel olamayacağına inanır. Örneğin Prusya ve Fransa'nın kendi aralarında yaptığı bir barış antlaşmasının geçerliliği, her iki devletten birinin kendince geçerli gerekçelerle savaş kararı almasıyla son bulabilir. Antlaşmanın hükümleri en başından mağlup ve galip arasında yapılmış olduğu için, sonraki zamanlarda bu durumdan bahane üreten bir devletin savaşa meyletmesi hiç de zor olmayacaktır. Kant bu sebeplerden ötürü *barış antlaşması* yerine, herkesin herkese karşı savaşımı süresiz bir şekilde sona erdirecek olan *barış birliğinin* gerekliliğini savunur (Kant, XI, 211). Bu, her devletin kendi iradesiyle katılacağı bir birlik olmasına karşın, burada hiyerarşik bir siyasî örgütlenme söz konusu değildir. Dolayısıyla burada zora dayalı herhangi bir yaptırım olmadığı gibi, doğal hâlden toplumsal sözleşmeye geçerken bireylerin uymakta zorunlu olduğu kamusal kanunlar gibi hukuk kuralları da mevcut değildir. Çünkü barış birliğinde amaç bir devletin özgürlüğünü sürdürmesini sağlamak ve korumak olduğundan, bu konumu aşan bir bağlayıcılık bulunmaz.

Milletler birliği, devletler arasındaki mücadelelerin, kısacası savaşın neden olduğu barış ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Çünkü milletler hukuku alanında bir tür esnek ve ılımlı kozmopolitizmi temsil eden milletler birliği, uluslararası çatışmaların gerekli kıldığı bir ihtiyaç olan barışı gerçekleştirmeye yöneliktir. Milletler birliğinin, dolayısıyla kozmopolitizmin ve bu bağlamda dünya vatandaşlığı hukukunun temel amacı barıştır. Kant, farklılıklar veya milletler arasındaki barış durumunu *kozmpolit* olarak tanımlar. Kozmpolit kavramı, genelde siyasî bağlamda kullanılır. Bir akıl idesi olarak ortaya çıkan bu yaklaşım, bir ahlâkî ve bilişsel evrenselcilik olarak değil, farklı olanların savaşmadan birbiriyle iletişim ve ilişki kurabilmesi durumunu ifade eder. Kozmpolit hal, bu anlamda barış halidir. Kant'ın "kozmpolit hal" tasarısıyla, sadece devletleri temel alan milletler hukukunun ötesine geçen temel adımı atmış olduğu söylenebilir (Habermas, 2004:114).

3. KOZMOPOLİT HUKUK

Kant'ta ahlaka dayalı toplumsal birliktelik şekli, onun terimiyle *ahlaki topluluk*, özgürlüğe müdahale etme riski taşıması sebebiyle vicdanî bağ ile sınırlandırılmışken, hukuk topluluğu olarak bütün insanlığı birey statüsünde kapsayan kurallar, *dünya vatandaşlığı hukuku* ile sınırlı tutulmuştur. Milletlerin farklılıkları, bütün insanların ortak hayatını düzenleyen hukuk kurallarını belirlemeyi zorlaştırdığından, Kant'ın dünya vatandaşlığı hukukunu, bir yönüyle bireyin farklı devletlere ve bölgelere seyahat etme özgürlüğünün kurallarıyla sınırlandırdığı görülür. Dünya vatandaşlığı hakkı *genel misafirperverlik şartları* çerçevesinde ele alınırken (Kant, XI, 213), uluslararası hukukun temel aktörleri olarak bireyler değil, devletler kabul edilerek, tek bir merkezî siyasî mercinin bulunduğu *dünya cumhuriyeti* yerine, egemen ve bağımsız devletlerden oluşan *milletler birliği* düşüncesi benimsenmiştir. Bu yüzden Kant'ın dünya vatandaşlığı hukuku önerisi, "barışı bir dünya devletinden değil, bilakis cumhuriyetçi devletlerin dâhili yapısından ummaktadır" (Brandt, 2004:143). Ayrıca Kant'a göre muhtemel despotik uygulamaları yüzünden dünya cumhuriyeti tercih edilir değildir.

Kant'ın bu yaklaşımı, tarih felsefesiyle birlikte değerlendirildiğinde, insanlığın belirli bir amaçlar sistemine bağlı bir varlık olduğu şeklinde teleolojik bir görüşü ortaya çıkarır. Buna göre elbette, cumhuriyetçi bir devletin kuruluşu tek başına bütün insanlara yönelik bir değişiklik yapma imkânına sahip değildir. Ancak bir bütün olarak cumhuriyetlerden oluşan *milletler birliği*, barışçı bir durumun inşasına yönelik yapılan önemli bir adımı ifade eder. Her devlette akıl kanunları icra edileceğinden, toplu olarak barış düzenini meydana getireceklerdir. Zira "kültürün yükselmesi ve ortak mutabakat prensipleri konusunda insanların daha büyük bir kabule yaklaşmasıyla birlikte insanlık barışa doğru yönelecektir." (Kant, XI, 226)

Ahlaki-pratik akıl, hem doğal durumda olduğu gibi kişiler arasındaki, hem de içerden kanunî fakat dışardan kanunsuz bir durum olan devletler arasındaki savaşları reddeder (Kant, VIII, 478). Kant, savaşın kişilerin hukuklarını aradıkları veya tesis etmek istedikleri bir yöntem olamayacağını

söyleyerek, bir alternatif çözüm yolu olarak savaşı, ki buna günümüzdeki *insani müdahale* ilkesi de eklenebilir, kesinlikle dışlar. Bu açıdan genel ve sürekli barışın tesisi, *sade aklın* sınırları içinde yer alan hukuk öğretisinin sadece bir parçasını değil, bilakis bütün nihaî amacını meydana getirir (Kant, VIII, 479). Dünya devletini savunan kozmopolitlerle kıyaslandığında Kant'ın dünya vatandaşlığı hakkı daha realisttir. Çünkü Kant devletlerin varlığını ve egemenliklerini kabul eder ve onların kaldırılmasıyla ilgilenmediği gibi, “dünya vatandaşlığı hukukunun anlam şartını devletlerin çeşitliliği”nin (Gerhardt, 1995:104) oluşturduğunu savunur.

3.1. Dünya Vatandaşlığının Kavramsal Çerçevesi

Kant, eserlerinde *dünya vatandaşı*, *kozmpolit* gibi kavramları çeşitli vesilelerle kullanmıştır. Fakat sadece bu kavramların kullanım şekillerinden yola çıkarak Kant'ın kozmopolitizm teorisi anlaşılabilir. Bu kavramların analizi bir ipucu sağlamakla birlikte, Kant'ın kozmopolitizm teorisi esasen onun felsefesi içinde derin bir sistematik yapı olarak varlığını sürdürür. Ancak buna rağmen bu kavramlar Kant'ın kozmopolitizm söyleminin felsefi bağlamını anlamak açısından önemli açıklamalar sağlamaktadır.

Her aşamada bir sorun olarak tespit edilen ve çözümlenmeye çalışılan çatışma hâli, Kant'ın felsefesinde vurgulandığı üzere akla uymamaktan, aklın henüz *yetkin* bir şekilde kullanılmamasından kaynaklanır. Aklını doğru olarak kullanan *dünya vatandaşları*, bu sebeple *dünya gözlemleyicisinden* (Kant, AA, XXI, 553) daha üst ve olumlu bir konumda yer alırlar. Akılları vasıtasıyla, doğa tarafından nihaî olarak gerçekleşecek olan gerçek barış düzenine ulaşabilirler. Kant, yayımlanmamış taslak metinlerinde sıradan insanları dünya gözlemleyicisi olarak vasıflandırır. *Dünya vatandaşı* olarak insan ahlaki bir şahsiyet, kendi özgürlüğünün bilincinde olan rasyonel bir duyu varlığı ve bir dünya sakinidir (Kant, AA, XXI, 31). Kant'a göre, dünyada olup bitenle ilgili olarak oluşan ilgiler açısından bir sınıflandırma yapıldığında, dünya vatandaşı ve dünya gözlemcisi olmak üzere iki farklı duruştan bahsetmek gerekir. Dünya gözlemcisi olarak insan veya *yeryüzüoğlu*, dünyayla ilişkisini kendi refahına ve mutluluğuna katkıda bulunan şeyler üzerinde yoğunlaştırır (Kant, AA, XV, 517). *Yeryüzüoğlu*, kendi içinde yeterli düşünce gücü olmadığı için mahkum olduğu insanlara ve eşyaya bağımlıdır (Kant, AA, XV, 518). Dünya vatandaşı ise *yerli* olduğu için dünyayı yabancı olarak gözlemlemez (Kant, AA, XV, 518). Kant *dünya vatandaşı* ile *dünya canlısını* farklı kategorilerde değerlendirir. İnsan evladının ebeveyninin malı olmadığını, onun üzerinde sınırsız tasarruf yetkisinin bulunmadığını anlatmak için dünya vatandaşı olarak insanın haklarıyla birlikte ele almak zorunluluğundan bahseder (Kant, VIII, 394). Dünya vatandaşı, haklara sahip bir varlık olarak ebeveyni dahil kimsenin mülkünde olmadığı gibi, aksine hukuki açıdan reşit bir kişiliğe sahiptir.

Görüldüğü üzere dünya vatandaşı, deneyim alanının kendisinde uyardığı ihtiyaçlarla veya mutluluk arayışlarıyla değil, yalnızca kendisinde bulunan aklın ilke ve kanunlarıyla hareket eden kişidir. Kant'ta deneyim alanından bağımsızlaşmanın akıl alanına tâbi olmak anlamına gelmek olduğunu ilk *Eleştiri*'sinden itibaren biliyoruz.³ Bu kişi kendisini ihtiyaçlarının kontrolünden serbestleştirmiş olsa da öte yandan doğada yer alan kanunlarla harmonik bir görüntü çizer. Doğayla bu şekilde birleşme olgusuna Stoa'da da rastlanır ve Kant'ta dünya gözlemcisinin aksine dünya vatandaşının vasıflarından en önemlisinin dünyayla, bir başka bir ifadeyle doğada yer alan kanunlarla bütünleşmek olduğu görülür. Ancak dünya vatandaşlığı kavramının bu yönüyle az sayıda insanı kapsadığı ve dünya vatandaşlığı hukukunun kapsadığı kişilerle kıyaslandığında dar bir toplulukla kısıtlı olduğu anlaşılır. Zira dünya vatandaşlığı adeta felsefi bilgelikle eşdeğer tutulmuş ve aydınlanmış ve ergen aklî statüye erişmemiş kişiler, dünya vatandaşı olma hakkına sahip görülmemiştir. Kozmopolitizm, genel olarak vatan ve millet gibi olgulara bağlı kalmayarak, bütün insanlık için duygulanmak ve düşünmek olarak tanımlanır. Kant'ın dünya vatandaşlığı olgusunu entelektüel ve siyasi alanlarda farklı içeriklerle ele aldığı görülmektedir.

Kant'ın felsefesinde kendinde amaç olarak insanlık, insanın bütün amaçların üzerinde olduğunu gösteren önemli kavrayışlardan biridir. İnsanın en üst amaç ve başka amaçların altında yer almayacak kadar değerli bir varlık olması, Kant'ın kozmopolitizm anlayışının temel bir özelliği olarak ön plana çıkar. Kant, *Dünya Vatandaşlığı Amacı Doğrultusunda Evrensel Tarih Düşüncesi* (1784) isimli eserinde

³ Deneyimden ve duyuların izlenimlerinden bağımsız olan bilgi *a priori*, menşeni ampirik alanda, yani deneyimde bulan bilgi ise *a posteriori*dir, bkz. Immanuel Kant, **Kritik der reinen Vernunft**, WW, Cilt IV, s.45-47.

dünya vatandaşlığı kavramıyla genel veya evrensel insanlık tarihini birlikte değerlendirir. Burada göstermek istediği şudur: Evrensellik veya genele özgü olan, insan türünün bütününde ortaya çıkar. Bu da tarihî olarak herkesi kapsayan ilerleme sürecidir (Cavallar, 1992:243). Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nden sonraki çalışmalarında ileri sürdüğü düşüncelerinin önemli bir kısmıyla bir bütün olarak insanlığı hedefler. O, ilk *Eleştiri*'den önce fen bilimlerinde yoğunlaşırken *evreni* bir bütün olarak açıklamak istemişti. Bu aşamadan sonra merkeze evren yerine insan geçer. Bu yüzden genel tarihle ve bunun içinde vuku bulan ilerlemeyle belirli bir insan ırkı muhatap alınmaz, aksine bir bütün olarak insanlık türü aktör olarak kabul edilir (Kant, AA, XV, 650-651).

3.2. Ziyaret Hakkı

Dünya vatandaşlığı hakkı, herhangi bir ülkeye girip orada sınırsız kalma ve yerleşme hakkı değildir. Aksine gidilen ülkenin yerli halkı veya siyasî otoritesi müsaade ettiği sürece orada bulunma hakkıdır. Kant'ın ifadesiyle *misafirlik hakkı* değil, *ziyaret hakkıdır* (Kant, XI, 213-214). Bununla amaçlanan iki tür koruma vardır. Birincisi öldürülme, deniz kazası, vs. gibi sebeplerle varlığı tehlikeye girmiş kişilere sığınma hakkı sağlamaktır. İkincisi ise sömürgecilik faaliyetleri bahanesiyle bir ülkeyi gasp etmeye veya istila etmeye çalışanlara karşı yerli halkları korumaktır. Dünya vatandaşlığı hukukuna göre bireyler, *evrensel insanlık devletinin* vatandaşları olarak kabul edilmelidir (Kant, XI, 203). Kant'ın üniter tek bir dünya cumhuriyeti düzenini muhtemel despotik uygulamaları yüzünden reddettiğine değinilmişti. Burada insanlık devletiyle kastedilen bir idedir ve bireylerin evrensel bir insanlık devletinin üyeleri olarak, ayrıca bu ideal üyelikten kaynaklanan hakla yabancı devletlere karşı hak talebinde bulunabilmesine işaret edilir (Dicke, 1998:118). Bu hak da genel itibarıyla ziyaret hakkıdır.

Kozmopolit hakkın başka bir yönünü teşkil eden ve iletişim hakkı olarak ifade edilebilecek nokta ise, burada farklılıkların kendilerini ifade edebilmesidir. Çünkü Kant, Batı'da ortaya çıkan Aydınlanmacı düşüncelerin yayılmasını ister. Zira insanlık ancak bu şekilde ilerlemesini gerçekleştirecektir. Bilim adamlarının ve filozofların serbest dolaşım ve kendini ifade etme hakkına sahip olması aklın bir buyruğu olarak ortaya çıkar.

Ziyaret haklarının içeriğinin dar kapsamlı olması, bazı çağdaş kozmopolitler tarafından eleştirilmiştir. İster romantik vatanseverlik ister bencil toprak mülkiyeti anlayışına dayansın, misafirperverlik bekleyenlerin kovulmasını engelleyecek tek teminatın ölümle karşı karşıya bulunmaları olarak kabul edilmesi, ölüm dışındaki yoğun ihtiyaçlarının ülke egemenlerinin iradesinin razı edilmesi için yeterli sebep olarak görülmeysi, Kant'ın kozmopolitizm düşüncesi açısından sorunludur (Benhabib, 2006:41-42).

3.3. Sömürgecilik Eleştirisi

Dünya vatandaşlığı hakkının bir başka özelliği, aynı zamanda sömürgeciliği engellemeyi veya en azından belirli kurallara bağlamayı amaçlamasıdır. O dönemde yoğun sömürgecilik faaliyetleri sürdüğü için Kant yerli halkları korumaya dönük olarak açıklamalar yapar. Bunlardan en önemlisi Japonya ve Çin'in yabancı sömürgecileri ülkelerine kabul etmemelerini doğru bularak övmesidir (Kant, XI, 215-216). Zira sömürgecileri ülkelerine kabul eden başka yerliler, en kısa sürede köleleştirilerek kendi hayatlarından zorla koparılmış ve en kötü şartlarda çalışmaya zorlanmışlardır (Kant, XI, 216).

Bugün Kant genel anlamda evrenselci ve kozmopolit bir filozof olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, bu özellikleriyle tezat teşkil eden farklı açılardan da değerlendirildiği durumlar olmuştur. Örneğin 1918 yılında, dönemin önde gelen idare hukukçusu Léon Duguit *Jean-Jacques Rousseau, Kant ve Hegel* adlı makalesinde Kant dahil Jellinek'e kadar 19 yüzyılın bütün kamu hukukçularının gücün savunusunu yaptıklarını iddia eder (Hackel, 2000:161). Aynı makalede daha da ileriye gidilerek Kant'ın felsefesini, Alman emperyalizminin temelleri olarak değerlendirilir. Roma hukukçusu olan yine başka bir Fransız Declaruil, Kant'ın felsefesinin başka milletler için tehlike arz eden Alman ruhunun tipik bir ifadesi olduğunu söyler (Hackel, 2000:161). Dönemin Sorbon Üniversitesi felsefe profesörü Basch ise, Fichte ve Hegel'de bulunan Germenlerin birliğine yönelik milliyetçilik düşüncesine, Kant'ın felsefesinin başlangıç zemini teşkil ettiğini belirtir.⁴

⁴ Kant'ın felsefesinin milliyetçilikle bağlantısına dair ilginç bir inceleme için bkz. Isaiah Berlin; "Kant as an unfamiliar source of nationalism", *The Sense of Reality: Studies in Ideas and their History*, Pimlico, Londra, 1997, s. 232-248. Ayrıca Elie

Kant'ın dünya vatandaşlığı hukuku, Batı sömürgecilğine karşı eleştirel bir içeriğe sahiptir. Dünya vatandaşlığı hukukunun tarihî bağlarından biri budur. Başka toprakları ele geçirme hırslarının devletler arasında savaş durumuna yol açması, bu hukuk ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak, dünya vatandaşlığı hukuku sömürgecilğe karşıyken, Batı'da ortaya çıkan gelişmelerin, yani Batı medeniyetinin yayılmasına karşı değildir. Dolayısıyla yayılcılık açısından yöntem farkı vardır. Avrupa-merkezci bakış açısını terk etmeyen Kant, ilerlemenin tüm insanlara ulaşması konusunda evrimci bir çizgiye sahiptir.

4. KANT'IN KOZMOPOLİTİZM TEORİSİNİN İKİLEMLERİ

Kant'ın kozmopolitizmi, hukuk ve barış öğretisi ekseninde ele alındığında, daha tutarlı bir teori ortaya çıkarken, özellikle ırk ve millet üzerinde yaptığı antropolojik çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda çelişkili noktalar ortaya çıkmaktadır. Birçok defa Kant'ın özellikle siyaset felsefesinde yer alan ikilemlerin varlığına dikkat çekilmiştir. Örneğin Rheinhold Aris (akt. Mendus, 2010:126):

“Kant neredeyse tek solukta hem köleliğe karşı çıkmıştır hem de toplumda mülkiyet sahibi olmayan üyelerin bütün temel politik haklardan mahrum olduğunu savunmuştur; her iki durumda da bunu akıl adına yapmıştır.”

Kant'taki bu ikilemler onun kendi içinde yaşadığı felsefi gerilimlerin bir sonucu veya ortaya koyduğu numen-fenomen ayırımına dayandığı belirtilmiştir (Mendus, 2010:126). Kant'ın kültürel ve etnik olarak farklı olan gruplara karşı ikilemler, iki başlıkta değerlendirilecektir. İlk alt başlıkta ötekilerin adaletli bir şekilde tanınmasına yönelik gergin bir arayış, ikinci alt başlıkta ise *başkalıkların* olumsuz niteliklerle tanımlanmış bir sınıflandırılması söz konusudur.

4.1. Yabancıların (Ötekilerin) Tanınması

Ebedî Barış risalesinin üçüncü maddesinde temelde farklı olanın, daha doğru bir ifadeyle yabancıların (ötekilerin) tanınması gündeme getirilir. Burada ötekilerin hangi sınırlar içinde tanınabileceğine dair evrensel kriterler belirlenmeye çalışılır. Kant'ta bireylerin cumhuriyetçi bir düzen içinde özgür insan, eşit tebaa ve özerk vatandaş olarak tanınması gerektiği belirtilmiştir (Kant, XI, 145). Kant'ın bir devlet çerçevesinde, dolayısıyla teritoryal siyasî sınırlar içinde bireyleri tanıma şekilleri bu üç boyuttan ibarettir. Burada söz konusu edilen ülke vatandaşlığıdır ve yabancılar bu sınıflamaya dahil edilmemiştir. Çünkü onların hakları bu alanda düzenlenmemiştir. O dönemde yabancılar hakkındaki düzenlemeler, bireylerin hukukî tanınması düzeyinde ele alınmamıştır. İlişkiler her zaman bir tüzel kişilik olarak devletler üzerinden kurulmuş ve sürdürülmüştür. Ancak ilk defa Kant'ın dünya vatandaşlığı hukuku kavramsallaştırmasıyla birlikte, bireylerin devletler karşısında bir tüzel kişilik olarak tanındığı görülür. Kant *bir yabancıların hakları* ifadesini kullanarak, bir devlet veya bir topluluktan değil, doğrudan bireyden söz eder (Kant, XI, 213). Ancak daha sonra yazdığı *Ahlak Metafiziği* adlı eserinin Dünya Vatandaşlığı bölümünde bireye olan vurgunun kaybolduğu, onun yerine bir kolektivite olarak milletin ön plana çıktığı fark edilir. Kant'a göre (Kant, VIII, 475):

“Barışçıl, fakat henüz dostane olmasa da yeryüzünün bütün milletlerinin, ki bu milletler kendi aralarında etkili ilişkiler kurabilirler, oluşturduğu umumi topluluk olarak akıl idesi, filantropik değil, hukukî bir ilkedir.”

Kant, ölümünden sonra basılmış olan antropoloji üzerine bir taslak çalışmasında, *filantropik* yöntemin ahlaki, kozmopolit yöntemin ise devletsel olduğunu ifade eder.⁵ Milletlerin oluşturacağı uluslararası federasyonun temelleri insan sevgisine dayalı bir motife değil, hukuki bir çerçeveye dayanacaktır.

Üç alanda tasnif olunan haklar sistematizmasının (insan, tebaa, vatandaş; özgürlük, eşitlik, özerklik) bir bütün olarak dünya vatandaşlığı hukukunda düzenlenmediği görülür. Yabancılar ve ötekilerle birarada yaşama ihtimali, hiç ele alınmaz. Yabancılar ve ötekiler, özel ve istisnai durumlarda

Kedourie de Kant'ın düşüncelerinin milliyetçiliğe zemin teşkil ettiğini vurgular, bkz. Elie Kedourie; **Nationalism**, 4. baskı, Blackwell, Oxford, 1993, s. 13-26 ve 44-46.

⁵ “Die philanthropische Methode ist moralisch, die cosmopolitische statistisch.”, bkz. Immanuel Kant; **Reflexionen zur Anthropologie**, AA, Cilt XV, s. 627.

karşılaşılabilecek kişiler olarak mütalâa edildiği için, bunların hukukî statüsü de ancak bu çerçevede dile getirilir. Kant, bu kişilerle zaman ve mekân bakımından sınırlı bir şekilde temasa geçileceği tahmininden hareket etmiş ve böylece bu konuya çok az bir yer ayırarak nispeten yüzeysel bir değerlendirmeye yetinmiştir. Ancak bunun haricinde, Kant'ın yeryüzünde hak sahibi kişiler olarak devletsiz toplulukları tanıdığı görülür. Ziyaret hakkı olarak da telif edilen bu yaklaşıma göre herhangi bir devlete sahip olmasalar da, kendi topraklarına izinsiz girmek isteyen yabancıları geri çevirme hakları vardır (Kant, XI, 213). Örneğin yeni keşfedilmiş topraklarda oranın sahibi olan çoban ve avcı toplulukların geçimlerini sağladıkları araziler, onların onayladığı anlaşmalar olmadan kullanılamaz, hiçbir şekilde şiddet yoluyla ele geçirilemez (Kant, VIII, 476).

Kant'a göre, dünyanın başlangıçta insanlığın ortak mülkiyeti olduğu düşüncesinden hareket edilmelidir. Sonradan insanlar doğanın veya tesadüfün sürüklemesiyle dünyanın çeşitli yerlerine dağılmak zorunda kalarak, buldukları yerlerin mülkiyetini alırlar. Kant, *Ebedî Barış*'ta kozmopolit misafirperverlik hukukunu, en azından fiktif olarak insanlığın başlangıcında yer alan *yeryüzünün ortak mülkiyeti* anlayışına dayandırır (Simmons, 1998:113). Zira insanların dünyanın farklı bölgelerine yayılarak kendi ulusal ve teritoryal sınırlarını oluşturması, insanın doğuştan gelen hakları olan yeryüzünün ortak sahipliği ilkesini sınırlandırmakta ve zedelemektedir (Simmons, 1998:113). Ancak Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'nde *yeryüzünün ortaklığı* ile *mülkiyetin ortaklığı* arasında ayırım yaptığı (Kant, VIII, 475-476) ve dünya vatandaşlığı hukukunun yeryüzünün ortaklığı anlayışı çerçevesinde ziyaret hakkıyla sınırlı olduğu ortaya çıkar.

4.2. Kant'ın Farklı İrk ve Milletlere Yönelik Düşünceleri

Kant, fizikî coğrafya ve antropoloji bilimleri üzerine yaptığı çalışmalar içerisinde yer alan ırk teorisi sebebiyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır.⁶ Kant'a göre insanların irkî ve karakteristik özellikleri doğal ve tarihî sürecin sonucunda oluşmuştur. Kant, ırkın ne anlama geldiğini açıklarken, başlangıçta tek ve topluluk hâlinde bir insan soyu bulunduğunu (Kant, XI, 77) ve çeşitli ırkları meydana getiren asıl sebebin, “ırkların üretimi için başlangıçtan itibaren insan türünün soyunda bulunan tohumlar”dan (Kant, XI, 82), dolayısıyla genetik çeşitliliğinden kaynaklandığı söyler. Kant'a göre, farklı ırkların varlığının bilimsel bir bilgi olarak kabul edilmesi, herhangi bir ikilem teşkil etmez, zira insanların bütün farklılıklarının tarihî bir anlamı ve amacı vardır. Eğer irkî özellikler olmasaydı, insanlar başlangıçta teknik ve kültürel olarak hazır olmadıklarından, değişik iklimlerde yaşama imkânı bulamaz ve dolayısıyla insanların yeryüzü üzerinde yayılması gerçekleşmezdi.

İnsan toplulukları birbirinden ayrıldıktan sonra onların birleşmelerini engelleyen çeşitli faktörler vardır. Doğa “milletlerin birbiriyle karışmasını önlemek ve onları ayırmak için iki araç kullanmaktadır. Bunlar dillerin ve dinlerin farklılığıdır, ki bunlar aynı zamanda karşılıklı nefrete ve savaş bahanesine yol açar” (Kant, XI, 225-226). Bu özellik, insanın ortadan kaldıramadığı, fakat denetleyebildiği antagonizmalar oluşturur. *Pragmatik Açısından Antropoloji* adlı eserinde ise Kant, karakter kavramını açıkladığı kısımda milletlerin karakterlerinin ayırıcı özelliklerinin, milletleri birbirinden farklı kılan temel nitelikler olduğunu söyler. Hatta, bu karakter özelliklerinin bir kısmının doğuştan ve doğal olduklarını, bir kısmının ise sonradan kazanıldığını (Kant, XII, 659) belirtir. Karakter özelliklerinin milletlerin niteliğinin belirlenmesinde çeşitli sonuçlar doğurduğu görülür.

İrk ve karakterlerin doğuştan ve doğal olduğunu kabul eden Kant, *Pedagoji Hakkında* adlı eserinde bu tür açıklamaların aksine ve Aydınlanmacı eğitim anlayışı doğrultusunda şöyle der (Kant, XII, 699):

“İnsan ancak eğitim yoluyla insan olabilir. İnsan, eğitim yoluyla meydana geldiği kişiden başkası değildir.”

Bu değerlendirme esas alındığında insanın niteliğinin belirlenmesinin ırk veya kanla değil, bilakis aldığı eğitim doğrultusunda yapılması gerektiği anlaşılıyor. Ayrıca Kant için insanın değeri,

⁶ Kant'a ırk teorisi bağlamında yapılan eleştirilen için bkz.: Robert Bernasconi; “Who Invented the Concept of Race? Kant's Role in the Enlightenment Construction of Race”, (der.) Robert Bernasconi, **Race**, Madlen/Masseachusetts: Blackwell, 2001, s. 11-36; Emmanuel Chukwudi Eze; “The Color of Reason: The Idea of ‘Race’ in Kant's Anthropology”, (der.) Katherine M. Faul, **Anthropology and the German Enlightenment: Perspectives on Humanity**, Lewisburg: Bucknell University Press, 1995, s.200-241; Alex Sutter; “Kant und die ‘Wilden’: Zum impliziten Rassismus in der Kantischen Geschichtstheorie”, **Prima Philosophia**, Sayı 2, 1989, s. 241-265.

hangi *ahlaki yasaya* göre eylemde bulunduğuna göre ortaya çıkar. Dolayısıyla insanın sahip olduğu, doğuştan gelen ve kazanılan olmak üzere, iki tür karakterden söz edilebilir.

Kant'ın tüm insanları temsil etme iddiası taşıyan kozmopolit ve evrenselci yaklaşımına rağmen, eserleri bir bütün olarak ele alındığında birbiriyle çelişkili olan iki farklı dilin mevcut olduğu görünmektedir. İlki soyut ve kapsayıcı görünen bir dildir. Bunun ölçüsü, akıl doğru bir şekilde kullanıldığında, herkesin aynı sonuca ulaşmasının mümkün olduğu umidir. Bu durum hem özel (mahrem) hem de kamusal alan için geçerlidir. Akıl sayesinde özel ve kamusal alanda en doğru yaşama biçimine erişmek mümkündür. İnsan, kendi belirlenmişliğine karşı koyarken, bu eylemini mümkün kılan aslî yeteneği olan aklın farkına varır. Akıl, insanı insan yapan temel beşerî nitelik olarak ortaya çıkarırken, insan hayatının bundan sonraki temel belirleyeni olur.

Diğer bir dil ise, herkese açtığını ileri sürdüğü kapsamaya veya doğru tanımaya, ötekileştirdiklerini dahil etmemektir. Bu durum çok farklı alanlarda karşılık bulur. Kant'ta evrensellik iddiası bakımından sorunlu noktalardan biri, aklını Kant'ın anladığı şekilde kullanmayanların, dolayısıyla akli kullanmada 'geri' durumda olanların konumlarının ne olduğudur. Eğer aklını olması gerektiği gibi kullanmayanlar aşağı bir konumdalarsa, hatta akıllarını kullanma yetenekleri yoksa, bu durum ister istemez üstün ve aşağı ırk kategorilerini de beraberinde getirecektir. Çünkü Kant bu konudaki yaklaşımı, sadece aklın nasıl olmasına dair bir ölçüt vermemekte, ayrıca böyle bir yeteneğin tüm insanlarda olup olmadığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Kant, *Eleştiri* öncesi yazılarından birinde bir siyahın beyazlar, yani Avrupalılar hakkında yaptığı yorumu şöyle aşağılar (Kant, II, 882):

“(...) adam başından ayağına [baştan aşağı] kapkaraydı, ki söylediklerinin aptalca olduğuna dair açık bir delil.”

Bu bakış açısı, sadece siyahlar için dışlayıcı ve ayrımcı bir özellik taşımamaktadır. Ayrıca görüleceği üzere *Eleştiri* öncesi dönemle de sınırlı değildir. Belirli kavimler, kadın cinsiyeti ve kendini idare edecek meslek ve mülkiyetten mahrum olanlar, ayrıca diğer din ve kültürlerin mensupları akli kullanmak konusundaki yetersizliklerinden dolayı doğru tanınmadan ve siyasi katılımdan mahrum kalırlar. Kant, örneğin Rusları, Polonyalıları ve Türkleri, henüz belirli bir şahsiyete sahip millet olma vasfını kazanmamış, ilerde de kazanması şüpheli olan milletlerden görür (Kant, XII, 670).

Kant, ırkla ilgili yazılarında insanlığın aynı soydan geldiği inancını ifade eden *monogenesis* teorisini savunmuştur (Kant, XI, 11). Bu görüş, siyah ırkla beyaz ırkın aynı kökene ait olması anlamına gelmekle beraber, her iki ırkın aynı seviyede ve aynı haklara sahip insan olarak kabul edildiği anlamını taşımaz. Çünkü Kant için kişiyi insanlaştıran unsur akıldır. Kant'ın insanlıktan bahsettiği yerde bu insanlığın tam olarak kimleri kapsayıp kimleri dışladığı problemlidir. Örneğin Kant'ın insanlık kavramı çoğu defa kadını içermez (Kleingeld, 1995:32-35). Ayrıca Kant, aktif ve pasif vatandaş ayrımı yaparak çocuklar, kadınlar ile meslek ve mülkiyet sahibi olmayanlar olmak üzere bu üç grubun siyasî katılımını (seçim hakkını) reddeder (Kant, XI, 151). Antik Yunan demokrasisinde olduğu gibi siyasî hayata katılım, azınlık bir grubun imtiyazı haline gelir. Vatandaşları, *aktif* ve *pasif* olarak ikiye ayıran, pasif vatandaş olan kadınların siyasî haklardan mahrum olması gerektiğini meşru gören, hatta onların akıllarını bir erkek derecesinde kullanma yeteneğine sahip olmadığını ifade eden ve bu anlamda kendi ülkesinde bile önemli bir grup insanı yetersiz bulan Kant'ın siyahları hangi seviyede insan gördüğü belirsizdir.

SONUÇ

Kant, siyasî kozmopolitizm düşüncesini esas itibarıyla insanlar arasında barışın tesis edildiği bir hukuk düzeni olarak tasavvur eder. O, dünya vatandaşlığı hukukunu sadece insanlık tarihiyle bağlantılı veya ilerleme düşüncesinin esas içeriği ve sonucu olarak ele almaz. Bu hukuk, aynı zamanda tüm insanlık için düşünülen bir hukuk sisteminin en genel halkasıdır. Bunca önemine rağmen, kozmopolit hukuk hakkında ayrıntılı bir teori kurmamasının nedeni ise, toplumsal ve siyasî koşulların yetersizliği olabilir. Kant'ın hukuku üç kategoride sınıflandırıp kozmopolit sıfatını sadece dünya vatandaşlığı hukukuna yakıştırması, ulusal ve uluslararası hukukun kozmopolit teori içindeki kurucu özelliğini önemsizleştirmez. Aksine bunlar, insanlığın tarihî kaderi anlamında dünya vatandaşlığı hukukunu gerçekleştirebilmenin zorunlu aşamalarını oluştururlar.

Kant'ın hukuk alanında yazdıkları dışındaki metinler göz önünde bulundurulduğunda, kozmopolitizm düşüncesiyle çelişen yaklaşımların olduğu ortaya çıkar. Kant'la ilgili incelemelerde onun ırkçı, cinsiyetçi ve Avrupa-merkezci önyargılar taşıdığına dair eleştirel değerlendirmeler daha sıkça dile getirilmektedir. Özellikle farklı millet ve ırklar hakkında yaptığı çalışmalar dikkate alındığında onun kozmopolit insan tasavvurunun bütün insanlığı temsil etme noktasında ciddi eksiklikleri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Kant'ın kozmopolitizm teorisiyle ilgili sıkıntıları kişisel zaafı olarak görmektense, insan deneyimine dayalı evrenselliğin bir problemi olarak görmek daha doğrudur. İnsanın deneyime bağımlı ve rasyonel çıktılarının da bu deneyimin bir ürünü olması, dört başı mamur bir evrenselciliği imkansız kılmaktadır. Kant'ın tüm gayretine rağmen, evrenselci ve kozmopolit felsefesinin başına gelenler de bunlardır.

KAYNAKÇA

- Benhabib, S. (2006). *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. (çev.) Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brandt, R. (2004). Vom Weltbürgerrecht. (der.) Otfried Höffe, *Immanuel Kant: Zum ewigen Frieden*. Akademie Verlag, Berlin, 133-148.
- Budelacci, O. (2003). *Kants Friedensprogramm: Das politische Denken im Kontext der praktischen Philosophie*. Oberhausen: Athena-Verlag.
- Cavallar, G. (1992). *Pax Kantiana: Systematisch-historische Untersuchung des Entwurfs 'Zum ewigen Frieden' (1795) von Immanuel Kant*. Wien: Böhlau Verlag.
- Deggau, H.G. (1983). *Die Aporien der Rechtslehre Kants*. Stuttgart: Frommann-Holzboog.
- Dicke, K. (1998). Das Weltbürgerrecht soll auf Bedingungen der allgemeinen Hospitalität eingeschränkt sein. (der.) Klaus Dicke ve Klaus-Michael Kodalle, *Republik und Weltbürgerrecht: Kantische Anregungen zur Theorie politischer Ordnung nach dem Ende des Ost-West- Konflikts*. Weimar: Böhlau Verlag, 116-130.
- Gerhardt, V. (1995). *Immanuel Kants Entwurf 'Zum ewigen Frieden': Eine Theorie der Politik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Habermas, J. (2004). Hat die Konstitutionalisierung des Völkerrechts noch eine Chance? *Der gespaltene Westen*. Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag, 113-193.
- Hackel, V.M. (2000). *Kants Friedensschrift und das Völkerrecht*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. 3. baskı, (çev.) Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Höffe, O. (2007). Kants universaler Kosmopolitismus. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 55:2, 179-191.
- Kant, I. *Reflexionen zur Anthropologie*. Cilt XV, Akademie-Ausgabe, (<https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa15/055.html>)
- Kant, I. *Erstes Convolut*. Cilt XXI, Akademie-Ausgabe, (<https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa21/001.html>)
- Kant, I. *Fünftes Convolut*. Cilt XXI, Akademie-Ausgabe, (<https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa21/493.html>)
- Kant, I. (1977). *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen*. Werkausgabe, Cilt II, (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Kritik der reinen Vernunft*. Werkausgabe, Cilt III, (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Werkausgabe, Cilt VII., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Die Metaphysik der Sitten*. Werkausgabe, Cilt VIII., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Über ein vermeintes Recht aus Menschenliebe zu lügen*. Werkausgabe, Cilt VIII., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*. Werkausgabe, Cilt VIII., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Von den verschiedenen Rassen der Menschen*. Cilt XI, (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*. Werkausgabe, Cilt XI., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.

- Kant, I. (1977). *Bestimmung des Begriffs einer Menschenrasse*. Cilt XI, (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Zum ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf*. Werkausgabe, Cilt XI, (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (1977). *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Werkausgabe, Cilt XII., (der.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Kersting, W. (1984). *Wohlgeordnete Freiheit: Immanuel Rechts- und Staatsphilosophie*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kleingeld, P. (1995). *Fortschritt und Vernunft: Zur Geschichtsphilosophie Kants*. Würzburg: Verlag Königshausen und Neumann.
- Kleingeld, P. (1998). Kants politischer Kosmopolitismus. *Jahrbuch für Recht und Ethik - Annual Review of Law and Ethics*, 5, 333-348.
- Kühn, M. (2007). *Kant: Eine Biographie*. (çev.) Martin Pfeiffer, Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Langer, C. (1986). *Reform nach Prinzipien: Untersuchungen zur politischen Theorie Kants*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Ludwig, B. (1988). *Kants Rechtslehre: Mit einer Untersuchung zur Drucklegung Kantischer Schriften von Werner Stark*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Maus, I. (1994). *Zur Aufklärung der Demokratietheorie: Rechts- und demokratietheoretische Überlegungen im Anschluß an Kant*. Frankfurt (Main): Suhrkamp Verlag.
- Mendus, Susan (2010). Kant: Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı? (der.) Hakan Çörekçioğlu, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Niebling, C. (2005). *Das Staatsrecht in der Rechtslehre Kants*. Münih: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung.
- Paulsen, F. (1924). *Immanuel Kant*. Stuttgart: Fr. Frommanns Verlag.
- Simmons, J. (1998). Menschenrechte und Weltbürgerrecht: Die Universalität der Menschenrechte bei Kant und Locke. (der.) Klaus Dicke ve Klaus-Michael Kodalle, *Republik und Weltbürgerrecht: Kantische Anregungen zur Theorie politischer Ordnung nach dem Ende des Ost-West- Konflikts*, Weimar: Böhlau Verlag, 91-114.
- Unruh, P. (1993). *Die Herrschaft der Vernunft: Zur Staatsphilosophie Immanuel Kants*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.